

Βιβλιοστάσιον

ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, *Κοινωνία Ἐσχάτων. Δοκίμια Ἐσχατολογικῆς Ὀντολογίας*, ἔκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2016, 341 σσ.

Ἦταν ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ὅταν μία ἐσχατολογικὴ ἐπανάσταση ἄρχισε νὰ ἐξυφαινεται στὸ πλαίσιο καταρχὰς τῆς δυτικῆς θεολογίας. Ἐνῶ μέχρι τότε τὸ «γραφεῖο τῆς ἐσχατολογίας παρέμενε κλειστό» (E. Troeltsch) ὡς ἀπόρροια τῆς κυριαρχίας τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ τῆς φιλελεύθερης θεολογίας καὶ ἡ ἀπουσία τῆς γινόταν ὀλοένα καὶ περισσότερο αἰσθητὴ σὲ ὀλάκερο τὸ σῶμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, προκαλώντας τὴν ἐμφάνιση ποικίλων μεσσιανικῶν κινήματων στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, τὰ πράγματα ἀρχίζουν σταδιακὰ νὰ ἀλλάζουν. Ὁρόσημο στὴν ἐξέλιξη αὐτὴ φαίνεται ὅτι ἀποτελέσει τὸ περίφημο ἔργο τοῦ J. Weiss, *Die Predigt Jesu vom Reiche Gottes* (1892, 1900), τὸ ὁποῖο ἀποπειροῦται μὲ σθένος νὰ ἐπαναφέρει στὸ κέντρο τῆς περὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ θεώρησης τὴν ἐσχατολογικὴ ὀπτική, ἔτσι ὥστε νὰ γίνεται λόγος γιὰ πρὸ καὶ μετὰ Weiss ἐποχὴ (Ζηζιούλας). Ἐκτοτε ἱκανὸς ἀριθμὸς ἔργων μεγάλων δυτικῶν θεολόγων (Barth, Cullmann, Moltmann κ.ἄ.) εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας μελετώντας ποικίλες πτυχές τῆς ἐσχατολογικῆς θεώρησης στὸν βαθμὸ πὺν αὐτὴ καταπιάνεται μὲ τὸν χρόνο, τὴν ἱστορία καὶ τὸ μέλλον.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ὀρθόδοξη θεολογία, ἡ ὁποία μετὰ ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ Βυζαντίου φαίνεται νὰ ἐγκλωβίστηκε σὲ μία «βαβυ-

λώνια αἰχμαλωσία» σὲ σχολαστικὰ σχήματα καὶ ἐσωστρέφεια γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, ἴσως ἀκόμη καὶ σήμερα αὐτὴ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀντιλαμβάνεται τὸν περὶ ἐσχάτων λόγος ὡς τὸ τελευταῖο κεφάλαιο τῆς Δογματικῆς θεολογίας, τὸ ὁποῖο δὲν κατάφερε πάντοτε νὰ βροῖσει τὴ θέση τῆς καὶ στὴ διδακτέα ὕλη. Χρειάστηκε νὰ συμβοῦν τεκτονικὲς μεταβολές, πὺν σχετίζονται μὲ τὴν ἀναγέννηση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας στὸ πλαίσιο τῆς ρωσικῆς διασπορᾶς καταρχὰς καὶ στὴ συνέχεια στὴν καθ' ἡμᾶς «θεολογία τοῦ 60», προκειμένου νὰ ἀρχίσει ἡ ἐσχατολογία ὡς θεολογικὴ μέθοδος ἔστω καὶ πάλι διστακτικὰ νὰ κερδίζει ἔδαφος στὸν προβληματισμὸ τῶν ὀρθοδόξων. Ὀνόματα ὅπως N. Berdyaev, S. Bulgakov, Vl. Lossky, Γεώργιος Φλωρόφσκυ, Σάββας Ἀγουρίδης, Νίκος Νησιώτης, Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης, θὰ εἶναι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς σημαντικοὺς ἐκείνους θεολόγους, οἱ ὁποῖοι, ἄλλος περισσότερο καὶ ἄλλος λιγότερο, θὰ ἐξάρουν τὴ σπουδαιότητα τῆς ἐσχατολογίας, ὡς θεμελιώδους παραμέτρου πὺν φωτίζει τοὺς ἐπιμέρους τομεῖς τοῦ θεολογικοῦ ἐπισητοῦ.

Παρὰ τὶς ραγδαῖες αὐτὲς ἐξελίξεις, ἡ ἐσχατολογία, στὸ πεδίο τῆς τρέχουσας θεολογικῆς πραγματικότητας στὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ στὸν εὐρύτερο ὀρθόδοξο χῶρο, ἐξακολουθεῖ καὶ πάλι νὰ βροῖσεται μᾶλλον στὸ περιθώριο τοῦ στοχασμοῦ, ὅπως καταμαρτυροῦν οἱ ἐκδόσεις καὶ ὁ σχετικὸς θεματικὸς προσανατολισμὸς τοῦ θεολογικοῦ

λόγου. Ἐάν ἐξαιρέσει κανεὶς τὴ σημαντικὴ ἔκδοση ἐνὸς συλλογικοῦ τόμου *Ἐκκλησία καὶ Ἐσχατολογία* τὸ 2003 ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου, ἡ ὁποία ἐπεχείρησε νὰ προσφέρει μίαν σφαιρικὴ θεώρηση τῆς σημασίας τῆς ἐσχατολογίας γιὰ τὶς ποικίλες πτυχὲς τῆς ζωῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, δύσκολα θὰ ἐντοπίσει κάποιος μίαν συστηματικὴ μελέτη γιὰ τὸ θέμα.

Μὲ τὰ δεδομένα αὐτά, ἡ παρούσα ἔκδοση φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ μᾶλλον ἐκπληξη, στὸν βαθμὸ πὺν ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπαναφέρει στὸ προσκήνιο τὸν μᾶλλον λησμονημένο «ἐσχατολογικὸ αὐτὸ ὀρίζοντα» (σ. 8). Δὲν πρόκειται ὡστόσο γιὰ κεραινὸ ἐν αἰθρία, γιὰ ὅποιον γνωρίζει τὴν πορεία τοῦ συγγραφέα τῆς, τοῦ Σταύρου Γιαγκάζογλου. Μαθητὴς ὁ ἴδιος τοῦ κορυφαίου ἐσχατολογικοῦ θεολόγου τῶν νεωτέρων χρόνων, τοῦ Μητροπολίτου Περγάμου Ἰωάννου, θὰ συμπεριλάβει στὸν καλαισθητὸ αὐτὸ τόμο μίαν σειρά κειμένων, πὺν διαπνέονται ἀπὸ τὴν ἴδια ἐσχατολογικὴ ματιὰ καὶ αὐρα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖο εἰσέρχεται διαρκῶς στὴν Ἱστορία, μὲ σκοπὸ νὰ ἀνακαινίσει τὴ ζωὴ τῶν πιστῶν καὶ ὀλάκερου τοῦ Σώματος, μὲ ἄλλα λόγια νὰ βάλει τέλος σὲ κάθε ἐγκόσμια βεβαιότητα. Μολονότι τὰ κείμενα προέρχονται ἀπὸ διαφορετικὴ χρονικὴ περίοδο (ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '90, ὅπως λ.χ. τὸ κείμενο «Πρωτολογία καὶ Ἐσχατολογία», μέχρι καὶ τὰ πὺν πρόσφατα χρόνια, στὰ μέσα τῆς προηγούμενης δεκαετίας), ρίχνοντας φῶς σὲ ποικίλες πτυχὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, Ἱστορίας καὶ παράδοσης (ὅπως λ.χ. ὁ πάντοτε ἐπίκαιρος διάλογος σχετικὰ μὲ τὴν διακριτὴ ἢ ὄχι οἰκονομία τοῦ Πνεύματος, ὅπως ἀποτυπώνεται στὴ διαμάχη μεταξὺ Φλωρόφσκυ καὶ Λόσκυ, ὁ ὑπόρρητος σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς διάλογος καὶ ἀντιπα-

λότητα μεταξὺ Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, ἡ ἀγωνιώδης προσπάθεια σύνθεσης μεταξὺ εὐχαριστίας καὶ ἄσκησης πὺν φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ ζητούμενο γιὰ τὴ συγκαιρινὴ μας θεολογία, ἡ θεώρηση τοῦ μεγάλου ἡσυχαστῆ θεολόγου, Νικολάου Καβάσιλα γιὰ τὴ θεία λειτουργία, ἡ ἀκόμη καὶ πὺν ἐπίκαιρα θέματα ὅπως τὸ ζήτημα τῆς ἱερωσύνης τῶν γυναικῶν μὲ ἀφορμὴ τὶς προκλήσεις πὺν τίθενται ἀπὸ τὸ ρεῦμα τῆς φεμινιστικῆς θεολογίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσώπου ἐν ὄψει τῶν κρίσιμων ἐρωτημάτων πὺν διατυπώνονται ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς τεχνολογίας, καὶ γενικότερα τῆς νεωτερικότητας), ἡ διοικουσα ἔννοια εἶναι τὰ ἐσχατα, ὡς ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ πὺν νοηματοδοτεῖ κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὑπερβαίνοντας τυχὸν ἱστορικὲς, ἰδεολογικὲς καὶ ἄλλες ἀγκυλώσεις ἢ δεσμεύσεις πὺν τείνουν νὰ ἀλλοιώσουν τὸν χαρακτῆρα τῆς καὶ νὰ τὴν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν πρόγευση τῆς ἐσχατολογικῆς δόξας.

Ἐάν ὁ ἐσχατολογικὸς ὀρίζοντας καὶ προοπτικὴ εἶναι ὁ ἄξοντας πὺν διασυνδέει ὀλα τὰ ἐπιμέρους δοκίμια, τὰ θεμέλια πάνω στὰ ὀποῖα αὐτὸς ὁ ἄξοντας στηρίζεται εἶναι ἐξ ἄπαντος: ἡ Εὐχαριστία, ὁ κατ' ἐξοχὴν τόπος ὅπου «πραγματώνεται ἡ Ἐκκλησία» (Καβάσιλας), τὸ DNA καὶ ἡ καρδιά τῆς Ἐκκλησίας (Ζηζιούλας) καὶ προσφέρεται πρόγευση τῶν ἐσχάτων ἢ πνευματολογία, ὁ λόγος περὶ τοῦ Πνεύματος, καθὼς τὸ Πνεῦμα εἶναι αὐτὸ πὺν εἰσβάλλει στὴν Ἱστορία γιὰ νὰ τὴν ἀνακαινίσει καὶ νὰ τὴν ἐλευθερώσει ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητας καὶ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ· καὶ βεβαίως ἐξ ἄπαντος ὁ ἴδιος ὁ Κύριος τῆς Ἱστορίας, ὁ ὀποῖος ὡς ὁ ἐσχατος Ἀδάμ θὰ ἀνακεφαλαιώσσει τὰ πάντα στὸ πρόσωπο του μὲ τὴν δευτέρα Παρουσία του.

Τὰ ἐννοιολογικὰ κι ἄλλα ἐργαλεῖα τὰ ὁποῖα ἀξιοποιεῖ ὁ συγγραφέας γιὰ τὴ διάρθρωση τῆς ἐσχατολογικῆς αὐτῆς ὄντολογίας, ἢ ὁποῖα δὲν ἀφορᾶ ἀπλῶς στὸ εἶναι ἀνθρώπου καὶ τῆς κτίσης ἀλλὰ στὸ «ἀεὶ (εὖ) εἶναι» στὰ ἔσχατα, εἶναι ἡ κεντρικὴ ἐννοια τοῦ προσώπου, ὡς «ἐκκλησιολογικῆς ὑποστάσεως», ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν τρόπου ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιδιώκοντας νὰ προχωρήσει στὴ ἀναγκαία, συχνὰ λησμονημένη, σύνθεση τῆς Εὐχαριστίας μὲ τὸν ἀσκητικὸ ἀγῶνα στὴν προοπτικὴ τῆς ἀνάδειξης τοῦ ἐσχατολογικοῦ χαρακτήρα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου (σ. 117). Τὴν ἴδια στιγμὴ ἢ εὐστροφὴ χρῆσι τῆς «εἰκονικῆς ὄντολογίας» (σ. 107) δίνει τὴ δυνατότητα στὸν συγγραφέα νὰ ἀναγνωρίζει σὲ κάθε ἱστορικὴ ἢ θεσμικὴ ἔκφραση τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀπελευθερωτικὴ καὶ ἀνακαινιστικὴ αὐρα τοῦ Πνεύματος, στὸν βαθμὸ πού τὰ πάντα δείχνουν στὴν ἐρχόμενη Βασιλεία καὶ δὲν ἐξαντλοῦνται στὴ ὁποια ὄντικὴ αὐτο-αναφορικότητά τους. Ἐξάλλου τὸ δίπολο *Ἑλληνισμός-Χριστιανισμός*, ὅπως σημειώθηκε, ἀξιοποιεῖται ὡς ἐρμηνευτικὸ κλειδὸ ἐν ὄψει τῆς διαπλοκῆς πρωτολογίας καὶ ἐσχατολογίας, ἱστορίας καὶ ἐσχάτων, πού λιγότερο ἢ περισσότερο ἔντονα χρωματίζει τὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ὁ συγγραφέας, διαθέτοντας βαθειὰ γνώση τῆς πατερικῆς καὶ λειτουργικῆς παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ ἰκανὴ ἐνημέρωση γιὰ κυρίαρχα θεολογικά, φιλοσοφικά καὶ εὐρύτερα ἰδεολογικά (λ.χ. μαρξιστικὴ *θεώρηση* τῆς Ἱστορίας) ρεύματα, θὰ ἐπιμείνει σὲ μία ἐδραία ἐκκλησιακὴ θεώρηση τῆς διαλεκτικῆς σχέσης Ἱστορίας καὶ Ἐσχάτων, ἀπὸ θέσεως δηλαδὴ Ἐκκλησίας καὶ τῆς σχέσης τῆς μὲ τὶς βαθύτερες ὑπαρξιακὲς ἀνάγκες

τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας, ἀποφεύγοντας στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ ἀγκυλώσεις καὶ μονομέρειες.

Ἐνα ἐξίσου σημαντικὸ σὲ μεθοδολογικὸ ἐπίπεδο στοιχεῖο τοῦ βιβλίου συνιστᾶ ὁ διαρκὴς διάλογος τοῦ συγγραφέα μὲ ποιτικὲς ἐκφάνσεις τῆς νεωτερικότητας (ὅπως λ.χ. τὴν κοσμικὴ ἠθικὴ, τὴν ἐκκοσμικέυση, τὴν τεχνολογία κ.λπ.), στὸ βαθμὸ πού αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν τρέχουσα ἱστορικὴ συνάφεια, μέσα στὴν ὁποία πορεύεται καὶ ζεῖ ἡ Ἐκκλησία. Ὅπως ἐξάλλου ἔχει παρατηρηθεῖ (Καλαϊτζίδης) ὁ διάλογος αὐτὸς μεταξὺ Ὁρθοδοξίας καὶ Νεωτερικότητας ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελεῖ μίαν ἐκκρεμότητα τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ προφητικὴ τῆς φωνή, ἡ θεολογία, ὀφείλουν νὰ λάβουν σοβαρὰ ὑπόψη τους.

Χωρὶς ἀμφιβολία ἡ παροῦσα ἔκδοση ἔρχεται νὰ ὑπενθυμίσει τελικὰ τὰ αὐτονόητα γιὰ τὴν χριστιανικὴ ὑπαρξία, τὴ σημασία δηλαδὴ τῆς ἐσχατολογίας στὴν καθημερινὴ ἀτομικὴ καὶ συλλογικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, στὸν βαθμὸ πού συχνὰ τόσο ὡς ἄτομα ὅσο καὶ ὡς Σῶμα, ἡ Ἐκκλησία φαίνεται συχνὰ νὰ πορεύεται μαγεμένη εἴτε ἀπὸ τὶς κατακτήσεις ἐνὸς ἔνδοξου παρελθόντος, εἴτε ἀπὸ ἰδεολογήματα καὶ φαντασιώσεις τοῦ παρόντος πού τῆς προσφέρουν κοσμικὴ κι ὄχι ἐγκόσμια (δηλαδὴ διαλεκτικὴ σχέση μεταξὺ Ἱστορίας, Κόσμου καὶ Βασιλείας) ἀσφάλεια καὶ βεβαιότητα, ἂν ὄχι ἔπαρση.

Ἄν κάποιος ἐπιθυμοῦσε γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ διαλόγου νὰ διατυπώσει ὀρισμένους προβληματισμούς γιὰ τυχόν ἐκκρεμότητες τοῦ βιβλίου, αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα ἐπ' οὐδενὶ δὲν μειώνουν τὴ σημασία τῆς συμβολῆς. Στὴν προοπτικὴ αὐτῇ, μίαν αἴσθησι πού ἀποκομίζει κάποιος ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσι τῶν ἐπιμέρους κεφαλαίων τοῦ βιβλίου

είναι μία μάλλον υπερβολικά κριτική στάση, σε βαθμό που θα μπορούσε από παραδοσιαρχικούς κύκλους να κατανοηθεί και ως απόρριψη απέναντι σε επιμέρους πτυχές της νεωτερικότητας. Χωρίς να μπαίνουμε σε μία εις βάθος συζήτηση της σχετικής προβληματικής, κάποιος θα μπορούσε να προσεγγίσει τη νεωτερικότητα, περισσότερο ως μία *θετική* πρόκληση για την Έκκλησία που ζει στο έκαστοτε παρόν, να αναγνωρίσει τις ποικίλες θετικές κατακτήσεις της, οι οποίες συχνά προκαλούν άμηχανία ή άμυντικά αντανακλαστικά στους έκκλησιαστικούς κύκλους (την αξία των ανθρώπινων δικαιωμάτων ως μία εξ'άπαντος έκκοσμηκευμένη χριστιανική παρακαταθήκη, τη σημασία της φιλελεύθερης δημοκρατίας κ.λπ.). Τέλος αν και ο χαρακτήρας της παρούσας έκδοσης δεν επιτρέπει κάτι τέτοιο, θα είχε ενδιαφέρον η συζήτηση για τις επιπτώσεις της έσχατολογικής προοπτικής και όντολογίας στο πεδίο της πολιτικής θεολογίας, της κριτικής θέωσης της παράδοσης, κ.ά. στον βαθμό που η έσχατολογία ανήκει στην ευρύτερη εκείνη κατηγορία των θεμάτων της «έκκλησιοκοσμικής δογματικής» (Church and World Dogmatics) και όχι απλώς της «Έκκλησιακής Δογματικής» (Church Dogmatics), που δεν έχουν τύχει όριστικής δογματικής αποκρυστάλλωσης, γεγονός που καλεί σε περαιτέρω θεολογική ένασχόληση και βαθεία ύπαρξιακή διερμήνευση.

Οι παρατηρήσεις αυτές σε καμιά περίπτωση δεν προσβλέπουν στην απομείωση της ιδιαίτερης αξίας του παρόντος βιβλίου. Στον βαθμό που άκομη στο πλαίσιο της έλληνόφωνης τουλάχιστον θεολογίας η έσχατολογία παραμένει άκομη, λιγότερο η περισσότερο, σχεδόν ξεοβελισμένη από την κεντρική σκηνή, τó έργο αυτό έρχεται όχι

μόνο να καλύψει ένα κρίσιμο κενό και να κρατήσει τη φλόγα της έσχατολογικής έργηγορης και έκκλησιαστικής αυτοσυνειδησίας άναμμένη, αλλά κυρίως να δείξει ότι η έλληνόφωνη θεολογία μπορεί, όταν τó επιθυμεί, να προσφέρει ύψηλά δείγματα θεολογικής παραγωγής στο πεδίο της συστηματικής θεολογίας.

Νικόλαος Άσπρούλης
Δρ. Φιλοσοφίας τού ΕΑΠ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ, ΚΑΣΤΕΛΛΙΟΥ ΚΑΙ ΒΙΑΝΝΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΝΑΝΑΚΗ, *Ό Νεομάρτυρας Άγιος Γεώργιος Ίωαννίνων (1808-1838). Προσευχητική μαρτυρία*, έκδ. Ίερās Μητροπόλεως Άρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου, Θεσσαλονίκη 2017, σσ. 112+13.

Τόν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Άρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου κ. Άνδρέα γνωρίζω από τά φοιτητικά μου χρόνια ως διάκονο στη Θεολογική Σχολή τού Άριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Πάντα άγαπητός σε όλους, πρόθυμος να βοηθήσει τούς πάντες και δραστήριος, ανήλθε άξια σε άνώτατα άξιώματα. Ό Σεβασμιώτατος πέραν της ποιμαντικής του δράσης είναι γνωστός στον έπιστημονικό κόσμο για τó πλούσιο συγγραφικό του έργο, που έμππτει και στα δικά μου ενδιαφέροντα, που έχει σχέση με τó Οικουμενικό Πατριαρχείο, τó Γένος, τούς θεσμούς και τούς πρόσφυγες.

Πρόσφατα δημοσίευσε τó τελευταίο βιβλίο του για τόν Νεομάρτυρα Άγιο Γεώργιο τών Ίωαννίνων, τó όποιο άφιέρωσε στον Μητροπολίτη Ίωαννίνων κυρό Θεόκλητο (1975-2014).

Τό έξώφυλλο τού βιβλίου κοσμεείται με την εικόνα τού Νεομάρτυρα Άγίου Γεωργίου τών Ίωαννίνων που ζωγράφισε ó ίερο-

μόναχος Ἀναστάσιος ἀπὸ τὸ κελλὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (Ἁγίου Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ) Καρυῶν Ἁγίου Ὁρους. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀφιέρωση ἀκολουθοῦν τὰ περιεχόμενα (σσ. 9-10) καὶ ὁ πρόλογος (11-15), ὅπου ὁ Σεβασμιώτατος γράφει τοὺς λόγους πού τὸν ὀδήγησαν νὰ ἐτοιμάσει τὸ βιβλίον. Ἡ σύνδεσή του μὲ τὸν Ἅγιο, ὅπως ἀναφέρει, ἀρχίζει μὲ τὴ Σύναξη τῆς Ἱεραρχίας τοῦ Θρόνου τὸ 2015, πού τὸν κάλεσε ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἰωαννίνων Μάξιμος γιὰ νὰ συνορθώσει τὴν πανήγυρη τοῦ Νεομάρτυρα Ἁγίου Γεωργίου στὰ Ἰωάννινα (26 Ὀκτωβρίου 2015). Ὁ Σεβασμιώτατος ὡς ὁμιλητὴς τῆς ἡμέρας ἐτοίμασε ἕνα σχετικὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο ἀργότερα ἐκμεταλλεύτηκε, ἐμπλούτισε καὶ ἔφερε στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας σὲ βιβλίον.

Τὸ βιβλίον χωρίζεται σὲ ἐπὶ μέρους θεματικὲς ἐνότητες:

Ἡ πρώτη θεματικὴ ἐνότητα (σσ. 17-43) μὲ τίτλο: «Τὸ προσευχητικὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου» ἀναφέρεται στὴν προσευχὴ καὶ στὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου. Ὁ Σεβασμιώτατος ἐδῶ τονίζει ὅτι ἡ προσευχὴ εἶναι ἕνα πολὺτιμο δῶρον γιὰ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ἀντλήσει δύναμιν καὶ νὰ αἰσθάνεται ψυχικὰ ἰσχυρὸς στὶς καλὲς καὶ δύσκολες στιγμὲς τῆς ζωῆς του. Ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὑπέμεινε τὸ μαρτύριόν του μὲ τὴ δύναμιν τῆς προσευχῆς. Στὴ συνέχεια κάνει λόγο γιὰ τὸν Ἅγιο πού ἐγκαταστάθηκε στὰ Γιάννενα τὸ 1838, τὸν ὁποῖο κατηγόρησαν καὶ βρέθηκε στὴ φυλακὴ. Προεστοὶ τῶν Ἰωαννίνων τὸν παρότρυναν νὰ δραπετεύσει, ἐκεῖνος ὅμως παρέμεινε πιστὸς στὸν Χριστὸ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τὸν ἀπαγχονίσουν στὴν ἀγορὰ τῶν Ἰωαννίνων.

Ἡ δευτέρη θεματικὴ ἐνότητα (σσ. 45-63) ἀφιερώνεται στὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Γε-

ωργίου τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Σεβασμιώτατος ἀναφέρεται στὸν βίον του, στὶς περιπέτειές του, στὶς συκοφαντίες, στὴν οἰκογενεὶά του, στὴ δίκην του ἐνώπιον τοῦ ἱεροδικαστοῦ, στὶς ὑποσχέσεις πού δέχθηκε καὶ στὶς ἀπειλὲς γιὰ νὰ ἀλλαξοπιστήσει. Ἐκεῖνος ἐπέμεινε: «Χριστιανὸς εἶμαι, Χριστιανὸς θὰ πεθάνω!». Στὴ συνέχεια παρουσιάζει τὰ βασανιστήριά του, τὸ μαρτύριόν του, τὴν κηδεὶά του καὶ τὸν ἐνταφιασμό του.

Τὸ ἐπόμενο μέρος (σσ. 65-76) τιλοφορεῖται: «Λόγος εἰκοστὸς ὄγδοος περὶ προσευχῆς. Περὶ τῆς ἱερᾶς μητρὸς ἀρετῶν μακαρίας προσευχῆς καὶ περὶ τῆς ἐν αὐτῇ νοερᾶς καὶ αἰσθητῆς παραστάσεως», ὅπου ὁ Σεβασμιώτατος παρουσιάζει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν εἰκοστὸ ὄγδοον λόγο περὶ προσευχῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος.

Στὴν τέταρτη θεματικὴ ἐνότητα (σσ. 77-93) ὁ Σεβασμιώτατος δημοσιεύει τὸν παρακλητικὸ κανόνα τοῦ Ἁγίου Νεομάρτυρα Γεωργίου τῶν Ἰωαννίνων πού συνέταξε ὁ μοναχὸς Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης.

Στὴν πέμπτη θεματικὴ ἐνότητα (σσ. 95-112) μὲ τίτλο: «Οἱ εἰκοσατέσσαρες εἰς τὸν Ἅγιον καὶ Πανένδοξον Νεομάρτυρα Γεώργιον Πολυούχον τῶν Ἰωαννίνων τοῦ Θαυματουργοῦ», παρουσιάζεται ποίημα (χαιρετισμοί) τοῦ μοναχοῦ Γεράσιμου Μικραγιαννανίτη.

Τὸ βιβλίον κλείνει μὲ ἀξιόλογο ἐπιλεγμένον φωτογραφικὸ ὕλικόν.

Ὁ Σεβασμιώτατος μᾶς παρουσίασε μίαν μελέτη στὴν ὁποία συνέδεσε τὴ δύναμιν τῆς προσευχῆς μὲ τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ἰωαννίνων, δίδοντας ἕνα ἰσχυρὸ μήνυμα στὸν σύγχρονον ἄνθρωπον. Πρόκειται γιὰ μίαν πρωτότυπην προσεγμένη μελέτη καὶ γραμμένη μὲ τὸ πνεῦμα ἐνὸς Φαναριώτη Ἱεράρχη. Πιστεύω ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶναι χρήσιμον καὶ θὰ συμβάλει

σπὸν χῶρο τῆς ἐπιστήμης, καθὼς καὶ θὰ ὀφελῆσει πνευματικὰ τὸν κάθε ἀναγνώστη.

Τέλος, ὁ Θεὸς νὰ χαρίζει σπὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καὶ Βιάννου κ. Ἀνδρέα ὑγεία, δύναμη καὶ Ἔτη Πολλὰ νὰ συνεχίσει τὰ ποιμαντικά του καθήκοντα στὴ Μητρόπολή του καὶ τὸ ἔργο του σπὸν ἀκαδημαϊκὸ χῶρο. Ἐπίσης νὰ συνεχίσει νὰ μᾶς προσφέρει νέες καὶ ἐνδιαφέρουσες μελέτες ὅπως πάντα ποὺ ἔχουν σχέση μετὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, τὴν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης καὶ γιὰ τὸν ἑλληνισμό τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς.

Πασχάλης Βαλσαμίδης

Ἐπίκουρος Καθηγητῆς

Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

Ὁ Πατριάρχης Σαμουὴλ Χαντζερῆς καὶ ἡ κοινοτικὴ ἐκπαίδευση στὴν Πόλη, ἐκδ.

Ρωμαϊκῆς Κοινότητος Νεοχωρίου, Πόλη 2017, σσ. 127.

Ἡ κοινότητα Νεοχωρίου τοῦ Βοσπόρου στὶς 7 Ἰουνίου τοῦ 2014 διοργάνωσε μετὰ ἐπιτυχία ἔσπερίδα στὸ Σισμανόγλειο Μέγαρο τοῦ Γενικοῦ Προξενείου τῆς Ἑλλάδος στὴν Πόλη μετὰ θέμα: *Ὁ Πατριάρχης Σαμουὴλ Χαντζερῆς καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία εἰς τὴν Πόλιν (18ος-20ος αἰ.)*. Σύμφωνα μετὰ τὸν ἐπιμελητὴ τοῦ τόμου Ἀρχιμ. Ἀγαθάγγελο Σίσκο, Βιβλιοφύλακα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἱερατικοῦ προϊσταμένου τῆς κοινότητος Νεοχωρίου, ἡ ἔκδοσις τῶν πρακτικῶν τοῦ τόμου ὀφείλεται σπὸν Λάκη Βίγκα, πρόεδρο τῆς ἐφοροεπιτροπῆς τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Κουμαριώτισσας Νεοχωρίου καὶ Ἀρχοντα Μέγα Χαροφύλακα τῆς Μεγάλῆς του Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Τὰ πρακτικά τῆς ἔσπερίδας ἐκδόθησαν τὸν Ἰούνιο τοῦ 2017 ἀπὸ τὸ τυ-

πογραφεῖο Ἴστος στὴν Πόλη σὲ 1000 ἀντίτυπα.

Ὁ καλαισθητὸς μικρὸς τόμος ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἀρχίζει μετὰ τὸ πατριαρχικὸ γράμμα (σσ. 5-7), τὴν ἀφιέρωση (9) σπὸν ἀείμνηστο Βαγγέλη Κεχειώτη καὶ τὰ περιεχόμενα (11). Ἀκολουθοῦν οἱ συντημήσεις (12), οἱ συντομογραφίες (13) καὶ ὁ μεστὸς πρόλογος τοῦ ἐπιμελητῆ Ἀρχιμ. Ἀγαθάγγελου Σίσκου (15-16).

Στὴ συνέχεια δημοσιεύονται οἱ εἰσηγήσεις τῶν καθηγητῶν ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴν ἔσπερίδα.

Πρώτη μελέτη εἶναι τοῦ Ἰωάννη Μπάκα μετὰ τίτλο: *Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τῆν ἐποχὴ τοῦ Πατριάρχου Σαμουὴλ Χαντζερῆ (17-32)*, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τὴν προσωπικότητα τοῦ πατριάρχου ἀπὸ τὴν ὀπτική διαφόρων συγγραφέων. Κάνει λόγο γιὰ τὴ συμβολὴ τοῦ Σαμουὴλ στὴν παιδεία καὶ γιὰ τὴν ἴδρυση σχολείων. Ἐπίσης γιὰ τὸν θεσμό τῆς Ἐνδημούσας Συνόδου, γιὰ τὸν Γερωντισμὸ, τοὺς γέροντες μητροπολίτες καὶ γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ συστήματος τῆς διοίκησης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Δεύτερη ἐργασία εἶναι τοῦ Ἀθανασίου Καραθανάση καὶ τοῦ Βασιλείου Κουκουσᾶ μετὰ τίτλο: *Ἡ προσωπικότητα τοῦ Πατριάρχου Σαμουὴλ Χαντζερῆ, γενικῶς ἐξεταζομένη* (33-68). Παρουσιάζονται βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Σαμουὴλ Χαντζερῆ, ποὺ κατηγορήθηκε ὡς ἄθεος ἀπὸ τὸν Μακάριο Καλογερά, γιὰ τὴν ἀντιπαράθεσή του μετὰ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Κύριλλο Ε΄ σπὸν τὸ ζήτημα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ γιὰ τοὺς Λατίνους, οἱ ὁποῖοι θὰ προσέρχονταν στὴν ὀρθόδοξη πίστι. Ἐπίσης στὴ σχέση του μετὰ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη, γιὰ τὴν παρέμβασή του σπὸν τὸ Ἀντιοχειανὸ Ζήτημα, γιὰ

τὴν ἴδρυσή τῆς ἀστικῆς σχολῆς Νεοχωρίου, τὸ 1764 καὶ γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν κατάστασιν τῆς κοινότητος. Τέλος, παρατίθεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Σαμουὴλ πρὸς τοὺς κατοικοὺς τοῦ Νεοχωρίου.

Ἡ τρίτη εἰσήγησις εἶναι τοῦ γράφοντος μὲ θέμα: *Ἡ ἐκπαιδευτικὴ κατάστασις τῆς κοινότητος Κεφελίκιοι* (69-86), στὴν ὁποία παρουσιάζονται ἱστορικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν κοινότητα Κεφελίκιοι τοῦ Βοσπόρου, τὸ ναὸ καὶ τὸ ἅγιασμα τοῦ ἁγίου Νικήτα, τοῦ ὁποίου σήμερα σφύζονται τὰ ἐρεῖπιά του καὶ ἀναβλύζει τὸ ἅγιασμα. Στὴ συνέχεια παρουσιάζεται ἡ ἐκπαιδευτικὴ κατάστασις τῆς κοινότητος Κεφελίκιοι μὲ βάση τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐντοπίστηκαν ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Μητροπόλεως Δέρκων, τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς Βουγιούκδερε καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές. Στὸ παράρτημα ὑπάρχουν ἔγγραφα καὶ φωτογραφίες σχετικὲς μὲ τὴν κοινότητα, τὸν ναὸ καὶ τὸ ἅγιασμα ποὺ σώζεται στὴ σημερινὴν κατάστασιν.

Τελευταία συμπεριλαμβάνεται ἡ μελέτη ποὺ ἐτοίμασε ὁ Σάββας Τσιλένης μὲ θέμα: *Τὸ κτήριο τοῦ Ζωγραφείου Παρθεναγωγείου στὸ Νεοχώρι τοῦ Βοσπόρου καὶ ὁ ἴδρυτής του Χρηστάκης Ζωγράφος* (87-126). Ὁ συγγραφεὺς παρουσιάζει ἱστορικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν κοινότητα καὶ τοὺς συγγραφεῖς ποὺ περιέχουν στίς μελέτες τοὺς εἰδήσεις γιὰ τὰ σχολεῖα τοῦ Νεοχωρίου. Ἐπίσης κάνει λόγο γιὰ τὸν Χρηστάκη Ζωγράφο ποὺ ἀποφάσισε νὰ δώσει χρήματα νὰ κτισεῖ τὸ σχολεῖο. Στὴ συνέχεια παρουσιάζει βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Χρηστάκη Ζωγράφου, γιὰ τὶς τραπεζικὲς καὶ χρηματιστηριακὲς καὶ ἐν γένει δραστηριότητές του, τὰ χρηματικὰ ποσὰ ποὺ προσέφερε γιὰ ἔθνικους σκοποὺς, καθὼς καὶ γιὰ τὴν προσφορὰ του στὴν ὁμογένεια. Μελετᾷ τὴν ἐκπαιδευτικὴν κατάστασιν τοῦ

σχολείου, κάνει λόγο γιὰ τὸν ἀρχιτέκτονα Κωνσταντῖνο Δημάδη καὶ παρουσιάζει μὲ λεπτομέρειες τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ ἐπιβλητικοῦ κτηρίου. Στὸ παράρτημα παραθετεῖ στατιστικὸ πῖνακα τῶν μαθητῶν, φωτογραφικὸ ὑλικό, τοπογραφικοὺς χάρτες καὶ σχέδια τοῦ σχολείου.

Ὁ τόμος κλείνει μὲ τὸν ἐπίλογο τοῦ ἐκδότη (127).

Ὁ μικρὸς συμπαθητικὸς τόμος, ὅπως παρατηροῦμε παραπάνω, περιέχει ἀξιόλογες ἱστορικὲς μελέτες ποὺ ἀφοροῦν κυρίως στὴν προσωπικότητα τοῦ Πατριάρχου Σαμουὴλ Χαντζερῆ, στὴν παιδεία καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς ἐποχῆς του. Πιστεύω ὅτι θὰ συμβάλει θετικὰ στὸν χῶρο τῆς ἐπιστήμης, διότι ἔλειπε ἓνας τόμος μὲ τὸν Πατριάρχη Σαμουὴλ Χαντζερῆ γιὰ τὴ συμβολὴ καὶ προσφορὰ του στὴν ἱστορικὴ κοινότητα Νεοχωρίου. Ἐπίσης θὰ δοθεῖ ἡ εὐκαιρία στοὺς ἀναγνώστες νὰ διαβάσουν καὶ νὰ μάθουν πολλὰ μίαν ποὺ ἡ κοινότητα Νεοχωρίου φρόντισε νὰ ἐκδώσει ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ ἀντιτύπων τὰ ὁποῖα μοιράζει ὡς εὐλογία.

Τέλος, ὁ Ἄρχιμ. Ἀγαθάγγελος Σίσκος ἐργάστηκε μὲ πολὺ ζήλο καὶ ἀγάπην στὴν ἐπιμέλεια τοῦ τόμου. Παρὰ τίς δυσκολίες ποὺ ἀντιμετώπισε μὲ τὸν «δαίμονα τοῦ τυπογραφείου», μετὰ ἀπὸ κόπο καὶ μόχθο σὲ συνεργασία μὲ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Ἴστό, μᾶς παρουσίασε μὲ ἄριστο τρόπο τὰ δοκίμια καὶ τὸν τόμο. Ἀξίζουν θερμὰ συγχαρητήρια καὶ εὐχαριστίες γιὰ τὴν ὑπομονή, τὸ μεράκι καὶ τὴν προσφορὰ του.

Πασχάλης Βαλασιμίδης

Ἐπίκουρος Καθηγητῆς

Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΖΗΣ, *Διονύσιος Μητροπολίτης Λαρίσης «Φιλόσοφος» ἢ «Σκυ-*

λόσοφος» [1541(:)-1611], έκδ. Ί. Μητροπόλεως Λαρίσης καὶ Τυρνάβου, Λάρισα 2016, σσ. 494.

Ὁ ἀγαπητὸς φίλος καὶ συνάδελφος Δημήτρης Παπάξης τελευταία ἀσχολήθηκε μὲ τὸν μητροπολίτη Λαρίσης Διονύσιο (1541;-1611), γιὰ τὸν ὁποῖο μέχρι στιγμῆς ἀπουσίαζε ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας μία ἐμπειριστατωμένη μονογραφία. Πρόκειται γιὰ μία καλαίσθητη ἔκδοση μὲ χονδρὰ καπάκια καὶ καλῆς ποιότητας χαρτί, τὴν ὁποία ἀνέλαβε νὰ ἐκδώσει ἡ Ἱερά Μητρόπολις Λαρίσης καὶ Τυρνάβου. Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου κοσμεῖται μὲ σάιτσο, τὴ σφραγίδα καὶ μὲ πανομοιότυπο τῆς ὑπογραφῆς τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης Διονυσίου, ἐνῶ τὸ ὀπισθόφυλλο μὲ προτομὲς του πού στήθηκαν στὶς περιοχὲς Παραμυθίας, Ἰωαννίνων, Τρικάλων καὶ Καρδίτσας. Τὸ πόνημα ἀφιερώνει στὰ παιδιά του Θεοδώρα, Ἄγγελο καὶ Χρῆστο.

Τὸ πλούσιο ὕλικό πού συγκέντρωσε μὲ πολλὸ κόπο καὶ μόχθο τὸ χωρίζει σὲ τρία κεφάλαια.

Τὸ βιβλίό ἀρχίζει μὲ τοὺς προλόγους τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης καὶ Τυρνάβου Ἰγνατίου (σσ. 7-9), τοῦ ὁμότιμου καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Βλάσιου Φειδᾶ (11-18) καὶ τοῦ συγγραφέα (σσ. 19-26).

Ἀκολουθεῖ συνοπτικὸ ἱστορικὸ σημεῖωμα (27-45), ὅπου ὁ συγγραφέας κάνει λόγο γιὰ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῆς ἐποχῆς καὶ γιὰ τὶς πηγὲς γιὰ τὴ μελέτη τοῦ βίου καὶ τῆς δράσης τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης Διονυσίου. Ἐπίσης γιὰ τὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς του, γιὰ τὸν σημιτευτικὸ λόγο πού γράφτηκε ἀπὸ τὸν Μάξιμο Πελοποννήσιο, γιὰ τὴ βιογραφία τοῦ νεομάρτυρος Σεραφεῖμ καὶ γιὰ τὸ Ἑπειρωτικὸ Χρονικὸ πού ἐξιστορεῖ τὰ μεταγενέστερα γεγονότα τῆς ἐπανάστασης τῆς Ἠπείρου. Παρακάτω παρουσιάζει τὶς

δυτικὲς πηγὲς πού προέρχονται ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἰταλίας (Βατικανοῦ, Κρατικοῦ Ἀρχείου Βενετίας), τῆς Βιέννης καὶ τοῦ Βουκουρεστίου, οἱ ὁποῖες περιέχουν στοιχεῖα γιὰ τὸν Διονύσιο.

Τὸ πρῶτο κεφάλαιο (47-61) ἀναφέρεται στὸν Διονύσιο ἀπὸ τὸ 1541(:) ἕως τὸ 1593. Ὁ Παπάξης ἐδῶ ἀσχολεῖται μὲ ἓνα δύσκολο θέμα: τὸ ἔτος γεννήσεως τοῦ Διονυσίου γιὰ τὸ ὁποῖο ὑπάρχουν διαφορετικὲς ἀπόψεις καὶ θεωρεῖ κατὰ τὴν ἀποψή του ὡς ἔτος γεννήσεως τὸ ἔτος 1541(:) Στὴ συνέχεια ἀσχολεῖται μὲ τὴν καταγωγή του, τὴ μοναχικὴ κουρὰ του, πού ἐκάφη μοναχὸς στὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου Διχονίου, στὶς σπουδὲς πού πραγματοποίησε στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Κωνσταντινούπολι καὶ στὴ διακονία του στὴν πατριαρχικὴ αὐλή.

Τὸ δεύτερο κεφάλαιο (63-83) καλύπτει τὰ ἔτη 1593-1601. Κάνει λόγο γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Διονυσίου στὸν μητροπολιτικὸ θρόνο τῆς Λάρισας κατὰ τὸ ἔτος 1593, πού θεωρεῖ ὅτι εἶναι τὸ ὀρθότερο, γιὰ τὴν ἐγκατάστασή του στὰ Τρίκαλα, πού ἤρθε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι τὸ 1593/1594 καὶ ἔμεινε ἕως τὸ 1600, γιὰ τὸν σχεδιασμὸ τῆς ἐπανάστασης στὴ Θεσσαλία, τὰ γεγονότα πού διαδραματίστηκαν καὶ γιὰ τὰ σχέδια πού προέβλεπαν τὴν ἐπανάσταση. Ἀκολούθως ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1600 πού σημειώθηκαν στὴν ἐξέγερση, ἡ ὁποία εἶχε θύματα καὶ ἱερωμένους καὶ εἶχε ἀποτύχει, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ Διονύσιος νὰ φύγει στὴν Ἰταλία. Ἐπίσης στὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴ μητρόπολι Λαρίσης ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, γιὰ τὴν ὁποία ὑπάρχουν διάφορες ἀπόψεις. Ἐδῶ ὁ συγγραφέας προσπαθεῖ κατὰ τὴ γνώμη του νὰ δώσει τὶς σχετικὲς ἀπαντήσεις μὲ τὰ ἀνάλογα σχόλια καὶ νὰ ἀποδείξει τὴν πραγματικότητά.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο (85-131) γράφει γιὰ τὴν ἀρχιερατεία τοῦ Διονυσίου κατὰ τὰ ἔτη 1601-1611 στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Ἰσπανία. Παρουσιάζει στοιχεῖα καὶ γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ ποὺ ἔχουν σχέση μετὰ τὸ Διονύσιο καὶ τὶς προσπάθειές του γιὰ μίαν νέα ἐξέγερση στὴν Ἥπειρο. Στὴ συνέχεια ἀναφέρεται στὴν ἐπιστροφή τοῦ Διονυσίου στὴν Ἥπειρο (1603/1604), μετὰ ἐπιχειρήματα στὶς ἐπαναστατικὰς δράσεις του ποὺ ἀπέτυχαν, γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ του, τὴ σύλληψή του καὶ γιὰ τὸ μαρτύριό του.

Ἀκολουθοῦν τὸ ἐπίμετρο (133-149), ὁ ἐπίλογος (151-153), ἡ περίληψη (155-162), οἱ συντμήσεις περιοδικῶν καὶ ἐγκυκλοπαιδειῶν (163-165), ἡ βιβλιογραφία (167-232), τὸ εὔρητήριο (233-244), οἱ σημειώσεις (245-477) καὶ συνοπτικὸ ὕλικὸ (479-494) ποὺ ταξινομεῖται σὲ φωτογραφίες καὶ ἔγγραφα.

Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ βιβλίου ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὴν ἀξιόλογη ἐργασία ποὺ ἔκανε ὁ Παπάζης. Ἐπίσης διαπιστώνεται γιὰ μίαν ἀκόμη φορὰ ὁ ζήλος, ἡ τόλμη καὶ ἡ ἐπιμονὴ του νὰ ἀσχολεῖται μετὰ θέματα ποὺ ἀπαιτοῦν βάθος χρόνου, ἐρευνα, μελέτη καὶ πολὺ κόπο. Μελέτησε μίαν δύσκολη περίοδο τῆς τουρκοκρατίας γιὰ τὴν ὁποία δὲν εἶναι εὐκόλο κανεὶς νὰ ἔχει στοιχεῖα καὶ πληροφορίες ὅπως στὰ τέλη τῆς ὕστερης Ὀθωμανικῆς περιόδου. Συνδυάζει τὶς ἀρχεακτικὰς

πηγὰς μετὰ τὶς δευτερεύουσες, ἐνῶ συμπληρώνει, τεκμηριώνει καὶ διορθώνει λανθασμένες ἀπόψεις. Χαρακτηριστικὸ τοῦ συγγραφέα εἶναι ὁ ἐντοπισμὸς τῶν πηγῶν καὶ ἀκόμη τῶν μικρῶν ἀναφορῶν ποὺ ἔχουν γίνῃ γιὰ τὸν μητροπολίτη Λαρίσης Διονύσιο. Αὐτὸ φαίνεται στὶς πλούσιες ὑποσημειώσεις ποὺ παραθέτει, οἱ ὁποῖες καλύπτουν περίπου διπλάσιο χῶρο σελίδων στὸ βιβλίο του ἀπὸ τὸ κείμενο ποὺ παρουσιάζει. Ἐπίσης στὶς ὑποσημειώσεις παραθέτει τὶς πηγὰς, τὴν ἑλληνογλῶσση καὶ ξενόγλῶσση βιβλιογραφία. Διευκρινίζει μετὰ κάθε λεπτομέρεια καὶ σαφήνεια κάθε γεγονὸς καὶ ἀναφορὰς ἄλλων συγγραφέων ποὺ ἔχουν σχέση μετὰ τὸ θέμα του καὶ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις παραθέτει αὐτοῦσια κείμενα γιὰ νὰ βοηθήσει τὸν ἀναγνώστη νὰ ἔχει μίαν πιὸ ξεκάθαρη καὶ ὀλοκληρωμένη εἰκόνα.

Τέλος, τὸ βιβλίο εἶναι γραμμένο πολὺ προσεκτικὰ σύμφωνα μετὰ τοὺς κανόνες τῆς ἐπιστημονικῆς τεχνολογίας καὶ φέρνει στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας νέα στοιχεῖα. Σίγουρα θὰ εἶναι χρήσιμο ἐργαλεῖο γιὰ τοὺς νέους ἐπιστήμονες καὶ θὰ συμβάλει θετικὰ στὴν ἐρευνα καὶ μελέτη τῶν ἐρευνητῶν. Ὀφείλονται θερμὰ συγχαρητήρια στὸν συγγραφέα καὶ εὐχὰς γιὰ νέες ἐπιτυχίες του.

Πασχάλης Βαλασιμίδης
Ἐπίκουρος Καθηγητὴς
Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης